

tanulmány

FRIED ISTVÁN

Romantika, irodalomteremtés, műfajtörténet

PREŠEREN KÖLTŐI PÁLYÁJÁNAK ANTINÓMIÁI

A szlovén vidékről származó, ám német költőként és a szlovén népköltészet fordítójaként jelentékeny pályát befutó Anastasius Grün megrendültségről, őszinte gyászról tanúskodó verset írt Prešeren elhunytá alkalmából.¹ Egykori nevelőjére emlékezik, akitől – ezt a szlovén poéta zaklatott életpályájának kutatóitól tudjuk – szabadelvűséget² tanult a Szent Szövetség (rém)uralmának periódusában; de megtanulta, s ezt már a vers árulja el, a(z antik) költészet tiszteletét is: élénk képekben tárul elénk az egymást váltó ókori hatalmak sorsa. Megkockáztatható, hogy a görög szabadságot a halottas ágyon láttató előadás felidézheti Prešeren elkötelezettségét, összhangban az 1820-as esztendők filhellén elképzeléseivel (akár Byronnal, akit Prešeren és kortársai sok haszonnal olvastak, Prešeren maga Byron-átültetésre is vállalkozott). Akad azonban ennek a sirató versnek olyan kitétele, amely mintha feloldaná a feszültséget a szlovén ügyet versbe foglaló prešereni ars poetica és a krajnai-karintiai német nyelvűek érdekeit, költői múltját képviselő Grün között: nevezetesen nem feltétlenül kell egymást kizáró tényezőnek elkönyvelnünk, hogy az osztrák költő *szlovén* költőről *német* nyelven versel, még akkor sem, ha a szlovén–német „nyelvharc” kezdetei, a szlovén–osztrák érdekellentéték föl-fölbukkanása Prešeren halálának évében, 1849-ben már szemrevételezhetők.³ A nyelvi helyzet nem azáltal lesz bonyolultabb, hogy Prešerenben jeles német nyelvű költőszemélyiségre ismerhetünk, levelezésének túlnyomó többsége német nyelvű,⁴ hanem azáltal, hogy a szlovén–német kétnyelvűség olyan megkülönböztető *kulturális* (azaz nemcsak irodalmi) jelensége a szlovén *irodalom- és művelődéstörténet*nek, melyhez (közel) hasonlóra nem lelhetünk a régió irodalmaiban (a német nyelvűség leküzdendő, visszaszorítandó tényezője például a magyar vagy a cseh nemzeti irodalmi és kulturális törekvéseknek). Ellenben még jó darabig a (kis)városi szlovén társadalom lingua francája a német nyelv, presztízsnyelv, amely a (hétköznapi) érintkezésben éppen úgy használatos, mint az ismeretközlésben. Grün verse két mozzanatban reagál erre a kétnyelvűségre.⁵ Versének paratextusában,⁶ valamint a versforma révén, beleértve az egyik versszak két zárósortát. Ezúttal (s ez korántsem meglepő) Prešeren ars poetica igényű versének (*Pevcu – A dalnokhoz*) első két versszaka adja a mottót, szlovénül és német műfordításban. A két versszak a mottó szerint összeolvasva a felvilágosodás fény-metaforikájára utal – negatív formában, a német szöveg emígy szól: „Wer kann / Erhellen die Nacht,

die den Geist umspannt?“ (Ki tudja földeríteni az éjt, amely a szellemet öleli, fonja körül), a másik versszakban a romantikus indulat felfakadása, a szív keselyűjének elűzése a tét („Wer jag’ / Den Geier vom Herzen, dass er’s nicht mag’ / Vom Morgen zum Abend, vom Abend zum Tag”) – visszautalva a fény felé törő akaratra. Grün emlékező gyászverse egy korán megvalósult költői magatartást idéz meg, melybe belefoglalható az elmondhatatlanná vált szlovén történet a napóleoni Illíriáról (1809–1813), melynek új életre kelését Valentin Vodnik, az előd, később Prešeren verse, ódai hangon ünnepelte⁷ (hogy aztán az impériumváltás palinódiára kényszerítse), de belefoglalható az a készülődés is, amely a későbbi jóbarát, irodalomteoretikus és irodalomtörténész, Matija Čop révén⁸ közvetítődött Prešerenhez, a francia meg az olasz, továbbá a lengyel és a német olvasmányok segítségével. A szlovén és német nyelvű mottó egy költő, egy irodalom státusát, „közöttiség”-ét hirdette, egyben univerzalitását, nyitottságát is, miszerint két irodalomból érkeznek az impulzusok, amelyek aztán visszaáramlanak, méghozzá kettétagolódva, a szlovénben a német, a németben a szlovén irodalmi-nyelvi tanulságokat feldolgozva. Grün versének másik beszédes utalása 1848/49 eseményeire látszik célozni, mikor Prešeren (magasabb rendű) elkötelezettségét emlegeti. Ez akár félreérthető is lehet. Hiszen nemcsak a kései utókor emelte be Prešerent nemzeti Pantheonjába (melyről többek között az emlékezet helyeként funkcionáló ljubljanoi köztéri szobor tanúskodik), hanem költőnk meglehetősen öntudattal szolt arról, hogy nemzeti költő, aki a szlovéneknek fonja az új poétai koszorút,⁹ és egy német nyelvű versében ostorozza azokat, akik szégyellnek szlovénnek lenni¹⁰ (más kérdés, hogy egy összehasonlító irodalomtudományi kutatás más, kelet- és közép-európai költőktől hasonló sorokat tud idézni, Petőfitől és Puskintól, többek között). Talán nem tévedek, ha Grün idézendő sorait úgy értelmezem, miszerint Prešeren távol tartotta magát azoktól a nem egyszer méltatlan nemzetiségi vitáktól, amelyek 1848/49-re, a Habsburg Monarchiában a népek tavaszától a népek csatájáig vezettek, és akár *Zdravljica* (Pohárköszöntő) című versét említve,¹¹ érvként hozható föl, hogy a szlovénység, a szlávság megidézését az emberiségé követi, mintegy a népek testvériségének schilleri gondolatát (*An die Freude*) visszahangozva. Grün verssorainak negativitása akár a pozitívításba is átfordítható volna: Prešeren szellemhajója egyetlen nemzeti trikolórt sem engedett kitűzni az árbocra, ezzel nincs ellentétben, hogy a megnevezett mindkét, jelképként értendő trikolór e hajón elfér békén egymás mellett: „Sein Geisterschiff trug keine Flagge am Ständer, / Nicht blau-roth-weiss, nicht schwarz-roth-goldne Bänder.” Kiegészítésül annyit, hogy Grün Prešeren kedves versformájában, az olasz irodalomból (Ariosto, Tasso) a szlovénbe átültetett stanzában, „endecasillabo”-ban írta meg gyászversét, és ezzel szintén adózott egykori tanítója-nevelője költői emlékének.

A kétnyelvűség,¹² sőt, a két irodalomban való otthonosság¹³ azonban Prešeren esetében nem teljesen mentes a kényszertől. Mert azt magam is úgy gondolom, hogy nem fölbukkanása váratlan a szlovén irodalomban, hanem sokirányú, fokozatosan kibontakozó tehetségének megannyi nyelvi megnyilatkozása, amelynek révén a szlovénből hiányzó versformákat, legfeljebb halvány előzményekkel rendelkező műfajokat, a tónusok megannyi változatát honosította meg, valóban korszerű irodalmat létesítvén. Csakhogy – és ez első publikációját¹⁴ szemlélve érzékelhető –

ahhoz, hogy elfogadtassa ezt a minden tekintetben újszerű, nyelvi-irodalmi elmélyedést igénylő lírát, egyfelől tudatosítania kellett a reménybeli olvasóknak (akik ahhoz a hangoltsághoz, amely Prešeren verseiben fölzengett, mint például a koraiak közül a *Slovo od mladostíban* – Búcsú az ifjúságtól –, nem voltak hozzászokva, így az említett versnek még esetleges schilleri utalásait sem érezték ki),¹⁵ hogy az is vers, sőt az az igazán vers, amit Prešeren közöl, (mint említettem) egy korai versének egyszerre közreadva szlovén és német változatát, a ljubljana-i olvasók kedvelt német lapjában,¹⁶ másfelől – a följebb említett szempontra visszatérve – szükséges lehetett annak demonstrálása, hogy nem pusztán gyér hazai előzményei akadnak Prešeren versszövegeinek, hanem német vagy olasz, esetleg spanyol is. Azaz: Prešeren átülteti a szlovén nyelvbe/irodalomba mindazt, ami másutt, esetleg jóval régebben már honos, de amely időszzerűségét nem veszítette el, hiszen a ljubljana-i (kis)polgár által használt nyelven (németül) írott elméleti traktátusokban föllelhetők a verstani, történeti, retorikai igazolásai. Prešerennek, a költőnek helyezte egyszerre volt kedvezőnek meg kedvezőtlennek mondható. Kedvező volt azért, mert szűkebb baráti köre, mindenekelőtt a káprázatos nyelvtudással és ismeretekkel rendelkező Matija Čop pontosan értette tehetségét, jól érzékelt e tehetség kibontakozásának irányait; s Čop még halála után sem veszítette el a költőre tett befolyását, az ő emlékének szentelt két Prešeren-vers közül főleg az első, német nyelvű tercínáival mintha „gyakorlati példája” volna August Wilhelm Schlegel fejtegetéseinek,¹⁷ persze annál jóval több, egy sokoldalú személyiség műveltségigényét éppen úgy fölvezolta, mint ennek a műveltségnek természetét, kisugárzását, amely egy filozófiai telítettségű romantikus gyászversben (egy költői gyászmunkában) leli meg adekvát alakzatát. Andrej Smole a világ üzenetét, a világjárás tapasztalatát hozta el Prešerennek, és nem mellékesen a szlovén népköltészet gyűjtésének tanulságait kínálta föl. Az emigráns lengyel, Emil Korytko részint Matija Čopot váltotta föl a lengyel irodalom közvetítésében, részint a népköltészet–műköltészet kérdéseit addig kissé eltérő módon értelmező Prešeren számára lengyelként figyelmeztetett ennek a népköltészetnek az értékeire. Dr. Chrobathot, a tekintélyes ljubljana-i ügyvédet és családi körét sem szabad kihagyni a felsorolásból, részint azért, mert az ingatag társadalmi pozíciójú költő értő társaságra lelt az ügyvéd otthonában,¹⁸ nem is szólva a kenyérkeresetről, viszont Prešeren 1840 és 1844 között történelmi leckéket adott az akkor 12-16 éves Louise-nek, az ügyvéd lányának, aki a szlovén irodalomnak, többek között France Prešerennek, a német fordítójává vált.

A kedvező körülményekre ennél sokkal több adatot nem tudnék előhozni, annál inkább a kedvezőtlenekre; aligha túlzás Prešerent halmozottan hátrányos helyzetű poétának nevezni, akinek sorsa kora ifjúságától kezdve, jóllehet tehetségével korán kitűnt iskolatársai közül, ugyancsak próbára tette állhatatosságát, türelmét. Azzal minden bizonnyal tisztában volt, hogy nehéz örökséget kapott elődeitől; a szlovén irodalom a XIX. század első két-három évtizedében differenciálatlan volt. Nem csupán az irodalmi intézményrendszer hiányzott, nem voltak meg a nyelvi előfeltételei az európaival azonos terminológiával rendelkező irodalom számára. Beszédes példa, hogy a sokoldalú Anton Linhart (1756–1795) csupán vígjátékot mert írni szlovénül, a *Figaro házasságát* sikeresen adaptálta, *belyezte* cselekmé-

nyét a szlovén falusi viszonyok közé, de amikor megérintette egy szomorújáték írásának lehetősége (és ennek „modern” története az angol irodalomban kezdődött George Lillo *The London Merchant or: The History of George Barnwell*-ével, 1731, A londoni kereskedő, avagy: G. B. története; németül 1755-ös G. E. Lessing *Miss Sara Sampson* című drámája), akkor Linhart *Miss Jenny Love* (1780) címmel kísérletezik drámával, részint a Sturm und Drang dramaturgiai elveit követve; ám mindezt német nyelven, mert sem a középajú színmű, sem a tragédia számára nem leli meg a szükséges és megfelelő nyelvet. Míg a falun játszódíjvígjátékok dialektális vonatkozásai, a lentebb stílnak megfelelő nyelvi játékok máig ható sikert biztosítottak a művek és szerzőjük számára, addig a tragédia és a középajú színmű igényelte volna a hajlékony irodalmi nyelvet, melynek megteremtése a következő nemzedékre várt. Mindezzel összefüggésben állítható, hogy Prešeren a kétnyelvűségnek egyszerre termékenyítő meg gátló közegében élt. Kétségtelenül előnyösnek bizonyult, hogy a korszerű német irodalomelmélet, valamint a klasszikaromantika német irodalmi korszaka kiemelkedő alkotásaihoz nyelvileg viszonylag könnyen hozzáfért (amiképpen az olasz, spanyol, portugál, lengyel irodalom jó részét Matija Čop közreműködésével ért el hozzá), a német irodalom poétikai-retorikai kérdéseire német nyelvű verseivel tudott hozzászólni, amelyek legfeljebb tárgyukban, célzásaikkal jelzik, hogy e hozzászólások szerzője más irodalmi/nyelvi hazában otthonos elsősorban. A kétnyelvűség nem pusztán a német és a szlovén nyelvű verselés (és részben levelezés, a ránk maradt latin nyelvű versek száma eléggé csekély) terén azonos értékű, egymásra olvasható tematikájú e költői életműben, hanem a nyelvi átjárhatóságnak, a már említett kettős otthonosságnak az igazolása: lényegében több műfajnak szinte egyszerre végzi próbáját mindkét nyelven, a nyelvi kísérletek mindkétféle megszólalásban jelen vannak. A nyelvi bravúrokra törekvés (mint amilyen az akrosztichon, a nyelv teherbírását figyelő/figyeltető szójáték, a képtelennek tetsző rímelés, amely a rímek jelentéshordozó potenciáját jelzi stb.) hasonlóképpen jellemzője Prešeren egy költői korszakának. Ugyanakkor hátránynak bizonyul, hogy egy természeténél fogva kevésbé tudatos, ám kétnyelvű közegben kell kifejtenie munkásságát, a (kis)városi szlovén olvasó szlovén nyelvre át van itatva germanizmusokkal, emellett olvasmányait (amennyiben vannak!) már csak azért sem veszi a szlovén irodalomból, mivel a német nyelvű irodalom kínálatai nem részlegesekek, nem esetlegesek, és a könnyedebb szórakoztató, valamint a súlyosabb-„komolyabb” olvasmányok birtokában nemigen mutatkozik igény a szlovén változatra. Hiszen az olvasó mindent megkaphat németül, amit szeretne, s amely nyelvet több alkalommal, többféle szinten képes használni. Prešerennek tehát olvasókat is kellett (volna) fölnevelni, hogy valódi befogadói legyenek költői teljesítményének. Azonban éppen attól a didaktikus, népnevelő „irodalomtól”, hanghordozástól tartotta távol magát, amely valamelyes népszerűséget mondhatott a magáénak, miként egy mechanikusan felfogott „népiesség”-et is elutasított. Matija Čop és Jernej Kopitar vitája¹⁹ jelzi, hogy a tudományos szlavisztikai alapon felépülő, némileg rejtetten, de alapvetően a kormányzati politika érdekeit képviselő „nyelvszemlélet” szembekerült egy távlatosabb nyelv-és irodalompolitikával, Čop és Prešeren romantikus tájékozódása a „janzenistá”-nak bélyegzett Kopitar révén egy rigorózus világszemlélettel, miközben a kor-

mányközeli bécsi tudós pannón-karantániai teóriája megajándékozta a szlovéneket korai történetükkel, (túl)hangsúlyozta szerepüket az össz-szláv nyelvtörténetben és történelemben. Aligha tekinthetünk el attól, hogy Prešeren szlovén „őstörténeti” látomása, amely a *Krst pri Savici* (Keresztelés a Szavicán) verses elbeszélésben vázolódik föl, a Kopitar-elmélet tragikusan színezett alternatívája. Míg a tudományos szlavisztika képviselőjében a Bécsben élő, Bécsben helyére találó Kopitar hatalomtechnikai eszközökkel igyekezett visszazorítani Prešerenék nyelvi-irodalmi szabadságigényét, addig a szlovén nyelv grammatikai rendszerének kidolgozásában múlhatatlan érdemeket szerzett, és részben Bécs szlavisztikai (oktatási) központtá válásával (utóda egyben követője, Franc Miklošič) lehetőséget biztosított egy diszciplína szélesebb körű elfogadtatására, presztízsének emelésére. Közvetlen beavatkozása azonban a szlovén irodalmi fejleményekbe csak azért nem törte meg a szlovén irodalom alakulástörténetét, mivel Prešeren következetesen vitte végig azt a programot, amelyet Matija Čoppal együtt az 1820-as esztendőök végétől terveztek, amelynek jövőorientáltságát csak az 1840-es esztendőökben bekövetkezett váltás módosította.

A szlovén romantika egyetértő, lelkesítő társadalmi háttér, „mozgalom” nélkül bontakozott ki, és ennek Prešeren társadalmi státusának bizonytalansága lett az eredménye. Arról természetesen nem lehetett szó, hogy a költészetből éljen, mivel teljesen hiányzott az a személyiség, aki mecénásként mögötte állt volna. Žiga Zois (1747–1819)²⁰ korábbi példája nem ismétlődött meg; nem akadt olyan gazdag vállalkozó, aki ily mértékben fölkarolta volna az ifjú szlovén tehetségek ügyét, mint Kopitar esetében Zois báró megtette. Már említettem a ljubljana-i városi (kis)polgárság kedvelt sajtóját, az *Illyrisches Blatt*ot, melyhez hasonló szlovén nyelvű orgánusra még jó darabig várni kellett. A szlovén területek német nyelvű lapjai rendelkeztek ugyan lokálpatrióta tudattal, s ez elsősorban a helyi témák (német nyelvű) irodalmi feldolgozásában nyilvánult meg,²¹ természetesen főleg a tartomány német nyelvű írástudóit foglalkoztatták, de a helyi szín iránt létező igényre reflektálva, nem zárkoztak el a szlovén irodalmi alkotások közvetítésétől sem. A két-nyelvűségre ugyan lehetne az eddig említettnél számosabb és újabb példákat hozni, csakhogy – őszintén szólva – az *Illyrisches Blatt* és a *Carniolia* megeremtette azt a helyi közönséget, amelynek társasági életét, kulturális érdeklődését képviselte, s ez nem mindig volt mentes a provincializmustól, hiszen azoknak a világot kívánta megjeleníteni, akiktől előfizetést remélhetett. A krajnai és karinthiai vagy stájerországi német nyelvű irodalom rendelkezett helyi színekkel, alapjában azonban „követő” jellegű volt, részben a bécsi modellhez, részben a németországihoz igazodott, és legfőleg időnkénti témaválasztásával, a szláv múltra emlékeztetéssel tűnt ki. Ennek az irodalomnak, újságírásnak kapcsolatai elsősorban a Habsburg Birodalom más országainak német nyelvű sajtójával, irodalmával voltak, híreket adtak, vettek egymástól, a XIX. század 1815–1848 közötti időszakának biedermeier életgyakorlatát jelenítették meg. Ennek értelmében Prešeren német nyelvű lírája nem felelt meg teljesen a lap elvárásainak, azokon messze túlment, s egy alakuló világirodalom-tudat reprezentánsává vált. Ám minthogy majd akkor (az 1860-as évektől) lel közvetítőre a német irodalmi világban, amikor a romantika jórészt átadja helyét a „költői realizmusnak”; befogadása a mai napig részlegesnek mondható.

Prešeren számára egy másik ajánlat a déli szláv világ felől érkezett. Kopitar azon ügyködött, hogy a szlovén irodalmi nyelv Vuk Karadžić nyelvteremtése módján legyen esemény; és ezzel összefüggésben az irodalom eltervezése szintén eképpen történjék: nevezetesen a népköltészeti alapzatú, „népies” tónus általános-sá tételével.²² Kopitarnak valóban számottevő érdeme Vuk Karadžić nyelvi, nyelvészeti, bibliafordítói, etnográfiai törekvéseinek támogatása, népszerűsítése, még akkor is, ha (mint ismeretes) egy ausztro-szláv gondolat jegyében Kopitar ki akarta ragadni a szerb művelődést az orosz kontextusból, s ennek révén érdekeltté tenni a kultúrát az általa képviselt szláv-gondolat integrálásában, kiegészítve egy szorosabb „délszláv”-ausztriai kapcsolat elfogadtatásával. Čop és Prešeren számára nem azért volt járhatatlan a Kopitar ajánlotta út, mert élő kontaktusukat a német nyelvűséggel és kultúrával meg akarták volna szakítani, hanem azért, mert a saját maguk megtervezte nyelvi kultúrával kívánták volna megalkotni azt a szlovén nép-/nemzetegyeniséget, amely az általuk ismert és adaptált európai kultúrákkal, irodalommal azonos értéket képvisel, ezáltal méltó helyet foglal el az európai nyelvi-irodalmi kontextusban. Az esztétikai megfontolások mellett nyelvi-, nyelvészeti, hatalmi szempontok is szerepet játszottak, s a hatalomba be nem engedett ljubljanaiak (Čop és Prešeren) kerültek szembe a hatalom birtokosával, s ezt legfeljebb árnyalja, hogy Kopitar nyelvészetileg jóval képzetesebb volt. S bár a szlovén irodalom romantikát megelőző korszaka nemigen mondható rétegzettnak, sokirányúnak, Čop, Smole és Prešeren (ha valóban a szlovén irodalom jövőjét kívánták megtervezni) nem tagadhatták meg, amire hivatkozni lehetett, amiből jórészt kiléptek, hogy a magukkal hozott nyelvi/irodalmi emlékezetből azért merítsenek. A másik ajánlat az illírismus felől érkezett, s az elképzelt-tervezett déli szláv egység jegyében fogalmazódott meg. S itt, ezen a ponton újabb dilemmák fölmerülésének lehetünk tanúi. A több tartományra széttagolódott szlovénség számára csak úgy lehetett megalkotni az irodalmi nyelvet, hogy kiválasztja lehetőleg azt a (központi) dialektust, azt a nyelvi változatot, amely elfogadhatónak bizonyul, amely mellett érvelni lehet. Ennek azonban egyenes következménye, hogy más nyelvi változat költői, képviselői hátrányos helyzetbe szoríttatnak, az azokon beszélőknek, alkotóknak el kell sajátítaniuk az irodalmi nyelvvé előléptetett nyelvet.²³ Viszont, akiknek nyelve eleve innen szerveződött meg, előnybe kerülnek. A XIX. század harmincas éveire ilyen módon a nyelvválasztás megosztotta a szlovén írástudókat, a hatalmi „központok” eltérő ajánlatokat tettek. Kopitar mögött a bécsi Udvar támogatása állt, de nem kevésbé roppant tudása, ismertsége, kapcsolatrendszere, egy megosztó személyiség tekintélye. Čop és Prešeren a fiatalabb nemzedéket képviselte, amely nem a birodalmi központból intézte volna a nyelvújítás, nyelvi felzárkóztatás, nyelvalkotás ügyét, hanem a helyszínen, a tartományi székhelyen, amelynek környékén a beszélt nyelvet alkalmasnak vélte ez a nemzedék arra, hogy a differenciált, (majdnem) teljes műfaji rendszert létrehozó irodalom megingathatatlan alapja legyen.

A szlovén nyelv kiművelését Prešerenék a szlovén irodalom multhatatlan feladataként hirdették meg, s így nyelvi műalkotás és nyelvteremtés kölcsönösségét gondolták el; a nyelv kiművelése teszi lehetővé, hogy megszólaljanak a legbonyolultabbnak hitt irodalmi formák, alakzatok, viszont ezek igazolják a nyelv alkalmasságát, azt, hogy elérték az európai nyelvi standardot. Čop és Prešeren törek-

vései folyamán, kiváltképpen Čop éles elméjű, kiváló vitázó készségről tanúskodó érvelése segítségével, megteremtődött a feltétele Prešeren költészete befogadásának. Ebben lehetett ugyan kételkedni (megtette ezt Kopitar), lehetett nyelvét vitatni, de kiiktatni a szlovén irodalomtörténesek sorából már nem lehetett. Ez a fajta nyelvi/irodalmi tudat nyitottnak bizonyult a rokon vagy rokonított szláv törekvésekkel, ilyen módon (például) a cseh irodalomban bekövetkezett váltás a nemzetközi (szláv) háttérét adta Prešeren költészetének. A Kopitar–Dobrovský nemzedék követő, Hanka, Čelakovský, Palacký nevével és munkásságával jelzett cseh irodalomban Prešeren támogatóra lett,²⁴ míg Kopitar tudós barátságot Dobrovskýval kötött, kettejük levelezése a korai szlavisztika jelentékeny teljesítménye, ám a romantika felé tájékozódó fiatalabbakkal kapcsolata nem volt jónak nevezhető. A délszláv egység, amelynek ausztro-szláv vonulata nem lett volna Kopitar ellenére, nem volt vonzó sem Čopnak, sem Prešerennek, mindkettőjük részéről önfeladással járt volna. S bár a kajhorvát és a szlovén nyelv között a hasonlóság nemigen tagadható, a horvát nyelvújítási mozgalom ugyancsak nyelvválasztással járt, a három, fontos alkotásokkal rendelkező nyelvi kultúra közül csupán az egyik lehetett az irodalom általánosan elfogadott elve; Ljudevit Gaj választása arra a nyelvi változatra esett, amelyből a horvát-szerb, illetőleg a szerb-horvát nyelvet (elméletben és gyakorlatban) létre lehetett hozni. S ez magától értetődően oda vezetett, hogy a másik két horvát nyelv megmaradt dialektális változatában. Gajnak nemcsak nyelvpolitikai, hanem politikai megfontolásai és ambíciói is voltak; a szlovén esetleges bekebelezésével mind tárgyalási pozíciói erősödtek volna, mind a szláv, egyelőre csak irodalmi, kölcsönösség (Ján Kollár) terjesztéséhez és elfogadtatásához²⁵ szállított volna érveket. Gaj érvelése az elképzelt dicsőséges szláv jövő érdekében nem vagy nagyon kevésbé hatott Prešerenre, aki korántsem volt a szláv irodalmi kölcsönösség kárhóztatója, a nyelvrokonság alapú „testvériség”-eszmét igen hatáson szólaltatta meg lírájában, lírikoepikájában is; de a szlovén irodalom és nyelv önállóságát tekintve nem hajlott kompromisszumra. S csak mellékesen jegyzem meg, hogy Vuk Karadžić nyelvújítását nem követte azonnal a szerb irodalom fellendülése, és nem azért, mivel az egyházi körök, valamint a szlaveno-szerb nyelven írók ragaszkodtak nyelvükhöz, nyelvi terminológiájukhoz, hanem éppen azért, mert önmagában a nyelvteremtés még nem eredményezi az irodalom átstrukturálódását, a szükséges újjászervezését az irodalmi nyelvi rendszernek. A szerb irodalom első alkotója, aki vitathatatlanra tette az új szerb irodalmi nyelv fölényét a régi változatokkal szemben, Branko Radičević (1824–1853) lett, akinek jelentkezésére azonban az 1840-es esztendőig várni kellett. A horvát irodalom ennél kedvezőbb helyzetben volt, hiszen ha rendszerezésre, nyelvtani reformra várva is, olyan irodalmi múltat tudott fölmutatni, amely egy hajdani irodalmi nyelvként funkcionáló változatban európai rangú költészetet eredményezett, Gundulić barokk eposzát, az *Osman* Mažuranić a XIX. század közepén képes volt folytatni.

Visszatérve a szlovén pozícióra, a csatlakozás a Gaj meghirdette illírizmushoz, a teljes kulturális, nyelvi/irodalmi újrakezdést kockáztatta volna, mely csatlakozás eredményességét senki és semmi nem szavatolhatta, s bizonyára a másodvonalban helyezte volna el a szlovén irodalmat, vagy a horvát nyelvi megszólalást kínálta volna föl. S ha Prešeren nem is, a tehetséges, sokat ígérő és sokoldalú Stanko Vraz

(1810–1851) ekképpen került válaszütra: dialektusával kiszorult a szlovén irodalmi nyelvből, egy nyelvi/irodalmi újragondolás még akkor sem jelenthetett nagyon egyszerű feladatot, ha esztétikailag, műfajelméletileg sok minden kötötte össze Prešerenrel. Viszont belépni a horvát irodalomba: ez új lehetőségekkel kecsegtette; ha már választani kellett, az egyelőre sikeresebbnek ható, szélesebb körben ismeretes irodalmat választotta. Noha szinte a mai napig is akad olyan vélemény, miszerint Vraz horvát nyelven is szlovén költő maradt.²⁶ Hogy Vraz feladott-e valamit megtervezett költői egyéniségéből, nyelvi alkalmazkodása révén gyarapodott-e lírikusi személyisége, megvalósította-e mindazt horvátul, amit eredetileg szlovénül szeretett volna, számomra kérdéses, mint ahogy az szintén vita tárgya lehet: hol, milyen területen, milyen nyelvi megoldásokkal gazdagodott a horvát irodalom Stanko Vraz nyelvi áttéréseivel. Ezeket a kérdéseket Prešerennek nem kellett föltennie, igaz, ő magányosságával fizetett irodalmi/nyelvi önállóságáért. Barátai fiatalon haltak meg, társasága ugyan akadt (volt róla szó), ám irodalomtervezési problémáival magára maradt, a cseh elismerés ösztönözhetette a további munkára, de 1846-os kötetének²⁷ megjelenése mélyen elgondolkodtatta: teljesítette-e mindazt, amit szeretett volna, megvalósította-e a szlovén irodalom átállítását egy másik, a jövőbe vezető vágányra, sikerült-e önmaga és a szlovén irodalom számára az oly szükséges korszakváltás? Megszülettek-e azok a művek, melyeket szeretett volna megírni? Tudjuk, hogy a prózai epikába éppen úgy kirándult (volna), mint ahogy érdeklődött egy szlovén tragédia megírásának lehetőségeiről. Az előbbiről vannak információk, miszerint a szaggatottság, a tépettség (Zerrissenheit) szlovén változatát formálta volna meg, csak éppen az elkészült(?) kézirat elveszett vagy lappang. A tragédiának neki sem kezdett, jó darabig nem készült el az a fajta szlovén tragédia, amelyet Prešeren szeretett volna írni. Magányosságát nem csupán magánéleti kudarcai okozták, ezekből a kudarcból újszerű, nagy hatású líra született, amely többek között a szonett és a kései petrarkizmus egy újragondolt, európai változatként a romantika modernisége mellett tanúskodik. A magánéleti magányosság csupán egyik tényezője ennek a lírának, igaz, ez összefüggésbe hozható a személyiségre vonatkozó előfeltevések során jelentkező válsághangulattal. Az irodalmi magányosság nem kevésbé nehezíti napjait, irodalmi rokonságát maga a távol élő Mickiewiczben és a cseh romantikában fedezi föl, a múlthoz fordulás, az antikok, Tasso, Petrarca stb. beemelése költészetébe, a reneszánsz és a barokk nagyjainak megszólítása azt a világirodalmi kört vázolja föl, amelyről August Wilhelm és Friedrich Schlegel tanulmányaiban²⁸ olvasható (vagy hallott róluk, vagy német irodalmi példák erősítő megismerésével meggyőződhetett arról, mily gyümölcsöző a rájuk való hivatkozás, a reflexió mint az önértelmezés egyik változata), viszont éppen ezekben a törekvéseiben, főleg Matija Čop halálát követően, nem számíthatott értő kritikai visszhangra, az együttgondolkodás akarására.

A magánélet hányattatásaihoz tartozik Prešeren életpályájának kényszerű torzulása. Az első, számára fájdalmas leckét Bécsben kapta, a Klinkowström Intézetben elfoglalt posztjáról eléggé hamar távolították el. Rossz időben érkezett Bécsbe, még a forradalmi/liberális eszmékkel sosem gondoló, urának hű szolgáljaként ismert Franz Grillparzer is megszenvedte a cenzúrát, öncenzúrát; Bécs szellemi élete legfeljebb a zenei klasszicizmus végső fázisának komponistáival (Beetho-

ven, Schubert) büszkélkedhetett, irodalmi élete (Grillparzertől eltekintve) nem mondható igazán jelentősnek, a színházi élet inkább. Ellenben a katolikus restauráció diadalát ülte, az intézetvezető/alapító Friedrich August von Klinkowström (1775–1836) valláserkölcsi alapú, tanító jellegű elbeszélések szerzője, kitűnő kapcsolatokot ápolt egyházi körökkel, nézeteiben igen közel állt a bécsi kormányzathoz. Valószínűleg Prešeren intézeti közjátéka (1823/24)²⁹ alapozta meg „Freigeist” hírét, s ez nem bizonyult pályáján jó ajánlólevélnek. S noha megszerezte Bécsben a jogi diplomát, egy bécsi elhelyezkedés kivihető terve nem merült föl, Kopitar a számára eljuttatott versekről kedvezőtlenül nyilatkozott, később is bírálta Prešerent Bürger *Lenor*jának átültetéséért, de Čop levelezéséből ismeretes, hogy személyisége sem nyerte el a befolyással bíró szlavista tudós tetszését, annyi bizonyos, hogy mind a később kirobant úgynevezett Ábécé-háborúban, mind az ifjú nemzedék almanachkiadási törekvéseiben az utak keresztezték egymást, Prešeren vitriolos-szatirikus szlovén és német versei szegültek szembe a cenzori hatalommal rendelkező Kopitarral. Az megint más kérdés, hogy a Prešeren-kultusz jegyében szerveződött irodalomtörténeti kutatás ezt a vitát meglehetősen egyoldalúan szemlélte, és csupán Kopitar esztétikai fogékonyságának hiányai felől vizsgálódott. Jóllehet a szlovén irodalmi nyelv kialakulásához Kopitar hatásosan hozzájárult, mint ahogy a szlovén nemzeti mozgalom számára sugallt kulturális történet, a pannónkarantániai elmélet szintén számottevő tette volt a Prešeren által megverselt Kopitarnak. Az azonban megfontolandó, hogy a jól kiépített besúgórendszer vagy esetleg Kopitarnak és környezetének az ellenszenve okozta, hogy Prešeren megszerzett jogi diplomáját nem volt képes megfelelően felhasználni, és több ízben hiába fordult kérelemmel a hatóságokhoz, engedélyezzék számára az önálló ügyvédi gyakorlatot. 1832-es első kérvényét, egy 1834-es második, 1840-as harmadik, 1843-as negyedik követte; míg végre 1846-ban, azaz 46 éves korában(!) kapta meg. Kranjba költözött, ahol önállóságát sorsa szűk két esztendőre korlátozta. Bécsből a jogi doktorátus megszerzését követően tért vissza Ljubljánába, ahol 28 évesen gyakornok lesz dr. Baumgartnernél, ez a gyakornoki állás ugyanott az 1830-as esztendőben is még megvan. 1834 és 1846 között dr. Blaž Chrobath irodájában szolgál, noha e szolgálatot enyhítette, hogy főnöke otthonában említett barátaival együtt lehetett. Helyzetét még inkább megvilágítandó írom ide azt a jól ismert adatot, miszerint a szlovén publikációinak helyet biztosító és egy nemzedéki tudatot és összefogást sejtető vállalkozás, a *Krajnska čbelica* (Krajnai méh) 1830-ban, 1831-ben, 1832-ben, 1833-ban, 1834-ben jelent meg, Prešeren az almanach szorgalmas munkatársának bizonyult; s bár a Miha Kastelič szerkesztette kis kötetkéek egészében meglehetősen vegyes tartalmúak, Prešeren művészete jellegadóknak és meghatározónak bizonyult. Több tényező összejárása okozta, hogy a készenlétben álló 1835-ös kötet kiadására már nem került, talán pontosabb azt állítani: nem kerülhetett sor. S bármilyen elismeréssel illehetjük Kopitar szerepét és szervezőmunkáját a tudományos szlavisztika megalapozásában, a szláv (sőt: az areális) nyelvészet kezdeményezésében, cenzori ténykedését aligha lehet mentegetni. Világossá vált, hogy Čop és Prešeren közreműködése (ez utóbbié a leghatásosabb érvekkel: szépirodalmi munkásságával) beleütközik Kopitar nyelv- és irodalomtörténeti elképzeléseibe, de Prešeren romantikus individuumpéldája is gyanús lehetett annak, aki

ettől a személyiségfelfogástól szívesen óvta a szlovén gondolkodást. Prešeren újító lelkesültsége részint formai-műfaji jellegű volt: az új – a szlovén irodalomban szokatlan – műfajok meghonosításával egészen más irodalomrendszert tervezett meg, mint a morálizáló-hagyományos irodalmi megszólalást, a népies-tanító modort szorgalmazó Kopitar.

Prešeren szerelmi költészete olyan nyitott és nyílt költői beszédben hangzott fel, amely nem pusztán egy (kis)város nyugalmát zaklathatta föl (mindenki ismert mindenkit), hanem a személyiségnek, a személyiség, a világ és a nyelv konfliktusainak, konfliktuslehetőségeinek poentírozott – verses – megjelenítésével vitatta a biedermeier magatartásnak nemcsak hétköznapi gyakorlatát, hanem kétségbe vonta az életforma alapvető értékeit, az önmegtartóztató, rezignációba vonuló életvitel „ideológia”-ját. Kopitar cenzúrája azonban feltehetőleg nem Prešeren költészetének bölcséleti (például Hegel felé mutató) utalásaira, hanem arra a romantikára lett figyelmes, amely az irodalom területén egészen más szellemiséget képviselt (ezzel együtt másféle személyiség-elképzelést vitt színre), mint a hűséges-engedelmes alattvalókat látni kívánó kormányzat. Aligha tekinthetünk el attól, hogy az Ábécé-háború bővelkedett a személyes(kedő) mozzanatokban, Prešeren (mint említettem) nemcsak a kevesek által művelt-beszélt szlovén nyelven, hanem németül is megrajzolta Kopitar karikatúráját, valamint Matija Čop szintén határozottan vitázott. Így Kopitar személyes sértettsége csak fokozta elszántságát, hogy – ahol és amíg csak tudja (csak az 1830-as esztendőben tudta) – akadályozza az almanach megjelenését, amelynek utolsó kötete 1848-ig várt a kiadásra, mikor is a politikai események felszabadították a cenzúra által gúzsba kötött szellemet. Illusztrálásul és szemléltetésül Prešeren egy német szonettciklusából, a *Des Sängers Klage* (Az énekes panasza)³⁰ címűből írom ide a harmadik darabot:

*A gonosz törpe hírét hallottátok,
Mint ez: a torzult vöröshajú rémség
Mohósággal halomba gyűjti pénzét,
S kit megkísértene: a szép leányok.*

*S hogy kudarcosak a próbálkozások,
Elszökteti a szűzet, s rejti szépét,
S hogy senki hozzá ne közeledhessék,
Őrzik a várat a szigorú zárak,*

*Tétlen kedélyek mit még kitaláltak,
Igazzá lett, magam nyomára bukva
Egy ilyen lányörzönök, ily galádnak,*

*„Hívják e gonoszt Barthelm Kopitárnak”,
„A szép?” „a krajnai literatúra”,
„A zár, mely fogva tartja?” „a cenzúra”.*

Nemcsak a literatúra és a cenzúra rímpárként (összeegyeztethetetlen entitásként) hívja föl magára a figyelmet, hanem a mesei-álnaiv utalás is, egy nemzetközi mese-

motívum előkészítő mozzanatként való megszólaltatása, hogy a vers végére lelepleződjék az addig még nem is sejtetett célzat, az énekes belépése versébe, egy párbeszéd, a gonosz törpe néven nevezése verses pamfletté fogalmazza át a szonettet, amelynek rímképlete korábbi Prešeren-verseket idéz meg.

Ideértve még Prešeren epigrammáit, polemikus verseit, állítható, hogy ezzel is új hang zendül meg a szlovén irodalomban; s egyáltalában nem jelentőségét csökkentjük, ha Goethe és Schiller xéniáira figyelmeztetünk, amelyek mintegy kritikai hadjáratként kísérelték meg, hogy az irodalmi ellenfelek gyengéit (bőven voltak) szóvá tegyék, kigúnyolják, avítt magatartásokat tegyenek nevetségessé, s egy korszerű klasszicizmus esztétikáját megalapozzák – versben. Hasonló törekvések a magyar irodalomból ismerősek, előbb Kazinczy Ferenc *Tövisek és virágok* (1811) versgyűjteménye jelent meg, ezt többen kötik össze a nyelv- és stílusújítási polémia megindulásával, utóbb 1828–1832 között Vörösmarty Mihály *Pályalombok* című gyűjteménye, amelynek epigrammái sorra veszik a magyar romantika irodalmának ellenzőit, szóvá teszik a poliglott megszólalást, nem egyszer önkritikusan emlegetik föl a pályatársak gyengéit. Másutt nemzedéki polémia zajlottak, Mickiewicz a varsói klasszicizmus ellen szállt harcra, Jozef Jungmann kivívta fordításával, szótárával, nyelvi-irodalmi elképzeléseivel egy új nemzedék jogát a maga irodalmának létrehozására. Egyszóval Prešeren és Čop Kopitar-ellenes küzdelme rendelkezik olyan kelet-közép-európai párhuzamokkal, analógiákkal, melyek nemcsak a polemizálók korszerű gondolkodásformáit helyezik szélesebb kontextusba, hanem a polémia szükségszerűségét is kétségtelenné teszik, részint egy nemzedéki újragondolás akarásába ütközünk, részint az autonóm irodalmiság elképzelése merül föl.³¹ Itt jegyzem meg, egy helyütt Prešeren utal arra, hogy irodalmi tréfáival August Wilhelm Schlegel nyomaiban jár (*Literárische Scherze in August Wilhelm v. Schlegels Manier*);³² s hogy még összetettebb legyen az irodalmi utalás, előbb egy latin disztichonban olvastatja össze a *Zois*-tanítvány Kopitar és *Zoilus* (görög akadémikus kritikussal)³³ között lehetséges megfelelést, utóbb egy szonettben választja el a sarat a tiszta kristálytól meg az aranytól. Ha mindezt megfontoljuk, nem állítható, hogy Kopitar ne lett volna oka sértettségre. Ide azonban még egy megjegyzés kívántatik. Kopitar ugyanis nemcsak ljubljanoi ellenfeleivel vitázott. Éppen elég baja akadt cseh és orosz szlavistákkal, nyelvészekkel, történészekkel. A nemzetközi elismerést arató königinhofi (királynéudvari) „kézirat” hitelességében éppen úgy kételkedett, mint majd fog a szlavisztika másik alapító atyja, Josef Dobrovský a grünbergi (zöldhegyi) „kézirat”-ban, noha az előbbi Goethe fantáziáját is megmozgatta, magyar utóélete nem jelentéktelen,³⁴ arról nem is szólva, hogy a cseh történetírás őstörténeti tézist fogalmazott meg a „töredékek”, versek „előkerülését” követve. Kopitar tudása és filológiai alapossága azonban felfedezte az árulkodó nyelvi jeleket, ezt szóvá téve nemigen nyerhette el a „létrehozó” Hanka (és társai) rokonszenvét. A cseh romantika szerzői viszont elismeréssel fogadták az ifjú szlovének almanachját, s a pozitív ismertetés erősítette Čopnak és főleg Prešerennek egyelőre inkább virtuális, mint valóságos pozícióját. Kopitar ausztrószlavizmus és a Habsburg Birodalomban utazgató orosz tudósok nézetrendszere, inkább sejtett, mint világosan kinyilvánított szlávizmusa nem volt közös nevezőre hozható. Nem részletezem tovább, inkább Kopitar szaporodó polémiai nehezítették ter-

veinek végrehajtását, még az is lehet, hogy több megértést várt a ljubljanaiktól. Viszont megfordult a helyzet Matija Čop váratlan halálakor. Čop ugyancsak nemzetközi tekintéllyel rendelkezett, igaz, részben Kopitar közvetítésével élénk levelezőkapcsolatba lépett Pavel Jozef Šafárikkal (a cseh helyesírás szerint: Šafaříkkal), akinek bibliográfiai adatokkal szolgált, a szlovén nyomtatott múlt emlékeinek gyűjtésével, ezek pontos leírásával, majd megírta számára a szlovén írásbeliség történetét. Ez azonban Čop nevének említése nélkül Šafárik posztumusz munkájában látott napvilágot.³⁵ Čop pályája során számottevő lengyel kapcsolatra tett szert; jó szemmel már első találkozásukkor fölfedezte Prešerenben azt a küzdőtársat, költő-személyiséget, akivel egy új korszak nyitását kezdeményezhetik a létrehozandó szlovén irodalmi nyelv és költészet ügyében. A *Krajnska čbelica* számára pótolhatatlan veszteségnek bizonyult Čop váratlan halála. Čop ugyanis rendelkezett a megfelelő szervezői és „diplomáciai” tehetséggel, amellyel a közepes tehetségű Kastelič jóval kevésbé, és talán a Kopitarral megszakadt személyes kapcsolat újravételét is megkísérelte volna. Mindez (persze) találgatás, de annyi bizonyos, hogy Prešeren nemcsak legjobb barátját veszítette el, hanem azt a személyt, akire költői kétségeiben támaszkodni tudott, aki felhívta figyelmét azokra az európai irányokra, amelyek végül is meghatározták a romantikus gondolkodásnak az egyik legfontosabb változatát. Čop és Prešeren 1828-as első találkozásakor már tisztázódott, merre tart majd ez a szövetséggé vált törekvés: Čop értelmezni tudta Prešeren korai kísérleteit (azt a néhányat, amit az önmagával túlságosan szigorú költő meghagyott), és Prešeren egyik első versében, a nemzetközi motívumrokonsággal rendelkező népregéből adaptált, újragondolt *Povodni možban* (A víziember)³⁶ fölfedezte azt a költészetet, amely alapjában tért el Kopitar felfogásától, a népköltészet–műköltészet népiesség felől való szemléletétől. Čop vitathatatlanná tette, hogy a szlovén költőnek nem szabad közvetlenül megszólaltatni a népköltészet alakjait, formáit, szemléletét, hanem létre kell hozni a sokrétű, romantikus irodalmat, amelyet a szlovén körülmények között a Schlegelek progressive Universalpoesie-je (az egyetemes progresszív költészet) mintájára képzelt el. Ehhez Prešeren úgy járult hozzá, hogy adaptálta azt a műfaji sokszólamúságot, amely a differenciált irodalmak sajátja, nem feltétlen a kortárs és nem bizonyosan az újszerű líra megfelelőit kell megteremtenei, amely bizonyára divatosnak, ám követhetőnek semmiképpen nem nevezhető, hanem a szlovén irodalom teljes műfaji rendszerét kell megkonstruálni; onnan kell formát, verselési módot áthozni, adaptálni, szlovén tartalommal megtölteni, ahonnan érdemes; ezért a reneszánsz és a barokk háza táján éppen úgy szét kell nézni, mint az antikvitásban, viszont a szemléletnek, retorikának, a megformálás mikéntjének feltétlen újként kell hatnia. Ehhez kínált poétikai, esztétikatörténeti háttérret August Wilhelm Schlegel és Friedrich Schlegel több irodalomtörténeti/verstani áttekintése.³⁷

Ez a közös elgondolás lett az alapja Prešeren és Čop szövetségének, ez tört meg Čop halálakor, de ennek hatása még ott érzékelhető az egyik főműnek nevezhető verses elbeszélésben, a *Krst pri Savici* (Keresztelés a Szavicán) címűben.³⁸ Nemcsak azért, mert a műsákhöz való, ekkorra időszerűtlenné lett fohászokodás helyett szonettben idézi meg a költő az elhunyt jóbarátot, s a következő részek tercinái és ottava rimái a Čop (és a Schlegelek) közvetítette itáliai költészetre utalnak,

hanem azért, mert a költői–lírai én megosztottságát, megkettőzöttségét versbe írva a korszerű igénynek tesz eleget, a személyiség belső ellentmondásaival együtt történeteinek sokfelől láthatóságára figyelmeztet, melyek színre hozására a Gesamtkunstwerk (összművészeti alkotás) alkalmas, a műfajok széttagolódása helyébe a műfajok összegződése „hatványozódása” lép, így közvetetten megnyilatkozó bensőséges, elbeszélői személyesség hatja át az újszerű epikai formát. Čopnak a szintetizáló személyisége a *Matiju Čopu*-sírfeliratból is kibukik (mint a német nyelvű tercinákból), nemcsak az emblematicus helynek felfogott Fiume, Lvov, Ljubljana (az életút) válik a szubjektív emlékezet helyévé, hanem az általa beszélt nyelvek is az európai művelődés integrálásáról tanúskodnak, hogy a szláv/szlovén mitológia fölemlegetésével (Perun) az idők végtelenjében őrződjék meg a Szávába fulladt Čop (Slave – Save rímpárba tömörítve a távoli s a közeli egymásba érését). S éppen ez az utalás pozicionálja a sírfeliratot a verses elbeszélés közelébe, mint ahogy a sírfeliratba rögzíti a német tercinákban részletezett életrajzot.

Andrej Smole nagyvilágisága ellenére nem tudta teljesen betölteni azt az űrt, amely Čop halálával Prešeren előtt tátongott. Nem a barátság lett kevesebb, hanem a közös vállalkozással jelölhető művészeti elkötelezettség. Igaz, Prešeren Smoléval együtt *Ilirske Novice* címen lapot tervezett, melynek az *Ilirski Merkur* lett volna a melléklete. Ha a terv megvalósul, nemcsak a szlovén sajtótörténet lépett volna új fázisba, Prešerennek nem kevés jóhíreműsége volt szüksége, ha azt feltételezte, hogy megkapják az engedélyt. Nem is szólva az anyagiakról (például a szerkesztői fizetésről), a napi munkáról, a szervezésről. Inkább a szándék fontos, hogy mint akarnak kitörni és a világ felé nyitni, bekapcsolódni a hírek továbbításának, cseréjének folyamatába. Smole halála újabb megpróbáltatás Prešeren számára, egy újabb szövetséges elvesztése.

Különleges, barátsággá fejlődő ismeretség fűzte Prešerent az ifjú lengyel emigránshoz, Emik Korytkohoz. Kölcsönösen tanították egymást a másik nyelvére, ennek közvetlen eredménye mindkét barát munkásságában gyümölcsözött. Korytko szlovén népdalgyűjteménye hozzájárult³⁹ a szlovén folklorisztikai gondolkodás kialakulásához, minthogy valóban gyűjteni járt, s a kétesnek bizonyult szövegek javításában Prešeren segítségére volt, viszont Prešeren még közelebb fért Mickiewicz szövegeihez, melyek megerősítették abban, hogy mind petrarkizmusa, mind lírikoepikus törekvése korszerűnek ismerhető el, emellett Mickiewicz költészetének alaposabb megismerése révén az emigráció megszállta lengyel irodalom majdnem töretlen működéséről hoztak hírt, így a szlovén irodalomteremtés ügye ezáltal is igazolódhatott. S ha Prešeren továbbra sem hitte, hogy feltétlenül népies-populáris irányba kellene irányítania az általa irodalomként elfogadtatni kívánt szövegiséget, mind Smole, mind Korytko tevékenysége meggyőzhette korábbi álláspontja továbbgondolásának szükségességéről: a műköltészetbe emelt népköltészeti hagyomány gazdagítja, rétegzí a kiteljesítésre váró szlovén irodalmat. A népköltészet fogalmi körülhatárolásának bizonytalanságai nem kedveztek a népiesség reflektálatlan irodalomba fogadásának, legfeljebb egy alsóbb szinten jelölték meg a népies szólás erejét és jogosultságát. Vuk Karadžić köteteinek európai sikere nemcsak a népköltészet felé fordulásban jelölhető meg, hanem annak a modornak, tematikának és tónusnak az elterjedésében is, amely részben imago

elképzeléseket váltott át irodalomra, részben a stilizáció révén hitette el valódiságát. A legjobb példa erre Mérimée ügyes misztifikációja, amelyet igazi déli szláv népköltészetként üdvözölt, fordításaival hitelesítve (például) Puskin.⁴⁰ Ennek megfelelően Prešeren váltása az 1840-es esztendőkre romantikus irodalomfelfogását nem veszélyeztette, a feltároló népköltészeti hagyományt csak az általa adaptált formában hitte irodalmi alkotásként recipiálhatónak, miközben a népköltési gyűjtés messze nem volt ellenére. Talán több figyelmet érdemelne, hogy Mickiewicz-fordításai közül az egyik *O! Volkslied* címmel inkább árulkodik a Prešeren–Mickiewicz viszonyról, mint mondana valami olyant a népköltészetéről, ami valamilyen formában már ne hangzott volna el. Prešeren a *Konrad Wallenrod*-ból ültette át ezt a részletet;⁴¹ a mű éppen úgy verses elbeszélés, mint a *Krst pri Savici*, éppen úgy vet föl nemzeti-morális kérdéseket, mint a szlovén verses elbeszélés, és éppen úgy különféle műfajok összegződése. Az elégikus tónusban felhangzó rövidebb, dalszerű vers a romantika rekvizitumaiból épül föl, és lényegében a régít meg a népit látja együtt (akár a népköltési gyűjtések kezdeti szakaszán), viszont a vallási terminológia bevonása (kerubhangok, kerubszárnyak, a kerub kardja) éppen nem utal vissza a népénekre, s a megjelölt, a dal születése számára kedvező körülmények inkább a távolodó énekről szólnak; fölbukkan az égő tetőről tovaszálló csalogány, amely az erdőből énekel a sír és a romok fölött egy gyászdal a vándornak.⁴² Korántsem ez és a másik Mickiewicztől való fordítás teszi fontossá a kapcsolatot és Korytko közvetítését. Az már nem tudható, miről és milyen lengyel eseményekről beszélgettek, mit közvetített a lengyel történelemből: erre vonatkozó (közvetlen) utalásokat nem találtam Prešeren költészetében. Az a tartás, következetes poétai elszántság, mely megalkuvás nélkül nyilatkozott meg Prešeren lírájában, feltehetőleg nem vezethető vissza a még oly alapos(?) Mickiewicz-ismeretre. A lengyel Korytko szlovén népköltési gyűjtése azonban a szlávizmus rokonszenves példajaként mutatkozott meg, Prešeren és Korytko együttműködése előre igazolta a *Zdravljica* (Pohárköszöntő) üzenetét. Korytko egy esztendővel előbb halt meg, mint Smole, s így fél évtized alatt Prešeren elvesztette legközvetlenebb értőit, barátait, munkatársait, s a szlovén irodalom iránt érzett felelősséggel magára maradt. Amikorra élete első verseskötete 1846-ban megjelent, már csak a közölt versekben tudatta olvasóival, milyen búcsúkra kényszerült. Korytko német nyelvű, epigrammatikus sírverse az emberiséget emlegeti, mint amelynek átadja őrzésre az elhunyt jó barát emlékét.⁴³ Az emberiség, majd közelebbről Európa feltűnik az Andrej Smolét sirató versben (*V Spomin Andreja Smoleta* – Andrej Smole emlékére): a szenvedélyeit a világba, az emberiségre (človeštva) kivetítő személyiség bejárja Európa tereit (ez a bejárás Prešerennek csak verseiben, versei által sikerült), de hazai élményei elkísérték útjain, s ha a szerencsétlenség szonettjeit Prešeren el is írta Smole elől, a jóbarát emlékére felújítja mindkettejük szerelmi hányattatásait.

Videl si Nemsko, Francosko, Britansko,

Videl si Švajca visoké goré,

Videl si jasno nebo ital'jansko;

Sreče ni ranjeno našlo srcé.⁴⁴

*Francia, német, a távoli angol
Hont beutazva, az Alpokon és
Kedves Itália-szerte barangol
Árva szíved, de: sehol feledés.
(Tandori Dezső ford.)*

Matija Čop a szlovén disztichonokban úgy kél életre, hogy az antikvitás és a „modern” – romantikus – költői/nyelvi világ egyként megidéződik, miközben a jóbarát sírjára Szlávia-anya hullajtja könnyeit (grôbu na tvojem oči máteri Slávi rosé), míg a már emlegetett német tercinák a világszellem cselekvésének, teremtő akaratának tulajdonítják Čop földi megjelenését:

*Nicht abntest Du, dass Deine Bahn beschlossen;
Der Weltgeist sandte aus der lichten Halle,
Dich abzurufen zu des Lichts Genossen,*

*Den Genius ab; im bellesten Kristalle
Der reinsten Woge löscht' er aus dem Funken,
Auf dass er rein zurück zum Urlicht walle.*

*S hogy mindent, nem is sejtetted! Itthagysz;
A Világszellem, fényes csarnokából
– Hogy egyike légy fönti társaidnak –*

*Külde érted Géniuszt; s ő a lángból,
Ki voltál, hűnytot lobbant, térne vissza
Az Ős-Fénybez kristály foglalatából.
(Tandori Dezső ford.)*

Ama kis körnek, mely Prešeren körül, ugyan nem a semmiből, de az igen kevésből, egy új, egy más világot teremtett, akképpen jutott részéül a korai halál, hogy tevékenységük hatalmasabb, „ősebb” folyamatba tagolódott, s az új korszak kulturális hőszainak egyikévé lettek. Ilyen módon kapcsolódott be kurta földi létük a Prešerenébe, és lettek egy majdan bizonynyal megörökítendő történet reprezentánsaivá. Ez a történet szűkebb értelemben a szlovén önmeghatározásra törekvése, ennél tágabb összefüggések között a szláv tudat formálóié és az európai, a goethei felfogás szerint leírható, néven nevezendő világirodalom aspektusából a romantika személyiségéé, a „regényes” élet, „regényes” (romantikus?) sors főszereplőié. Eképpen a byroni „héroszokkal” éppen úgy rokonságra lépnek, miként azokkal, akiknek létezése a szlovén irodalom kibontakozásában kapja meg méltó elismerését. S beteljék, amit a *Szonettkoszorú* (Sonetni venec) vágyként zeng ki:

*Da b' od sladkote njega poezije
Potihnil ves prepír, bilé vesele
Viharjev jeznih mrzle domačije!*

*Hogy véget vessen ez az édes ének,
Minden viszálynak, s ne legyenek itt se
Házak, kivette a vihar dübénének.*

(Lator László ford.)

Az utókor igazságot szolgáltatott a küzdő feleknek, Kopitar méltányos megítélése is elkövetkezett, ám Prešeren pályája szinte úgy végződött, mint kortársaié: Puskin ostoba párbajban lelte halálát. Életének huszonhatodik évében támadt Máchá ellen a gyilkos kór, Mickiewicz reményei szétfoszlottak az európai forradalmi hullám elültén, a hátralévő éveire az emigrációs sorsba kényszerült továbbra is, Vörösmarty elkomorult költészete nemcsak a magyar szabadságharc bukását siratta, hanem a jobb idők reményét is csupán kikényszerített önvigasztalással volt képes talán csak a maga számára éltetni. S ha Prešeren pályakezdése a találgatások ködébe vész, hiszen a kezdet kezdetéről nincsenek információink, az elsőként számon tartott versek szinte teljes poétai vértetben mutatják költőnkét, a kései (egyetlen) verseskötetet követő időszakot is a homály borítja: ha volt is Prešerennek kranji lírája, legfeljebb találgathatjuk minéműségét. A magára maradt költő „végrendelete” önmagának készített, nagyon személyes gnómája. Valójában kötetének mottója a nosztalgia halvány árnyalatával szól, egykori reményeit várná vissza, egykori félelmeivel, szorongásaival (strah) együtt. Kötetére bízta a feleletet, mely másként üzent jelen-, másként utókorának.

A kötet mottója⁴⁵ szűk szókincsből építkezik, mégis átfogja a poétai létezés lehetőségeit, melyek a néha fölcsillanó remény ellenére sosem bizonyultak kedvezőknek. A nagyváros, Bécs semmivel sem látszott kecsegtetni a tudásvágyó, tudászsomjas ifjút, nem kínálta föl a „poétai lakozás” esélyét, a kisváros meg a még kisebb város ugyan teret engedett (úgy ahogy) a tehetség kibontakozásának, jóval kevésbé kiáradásának, az életmű befogadásának.⁴⁶ A nemzetébresztés/nevelés feladata egyik-másik német versben határozottabban és nyíltabban szólal meg, mint a szlovén nyelvűekben, hiszen – bármily paradoxul hangzik – németül valószínűsíthetőbben ért el a címzettekhez, mint az anyanyelven. A szorongás (strah) áthatja az életet és a művet, nem komplementer a reményhez képest, hanem azzal együtt, de a versekből kiolvasva, érzékelhetőbben fogalmazódik meg. S bár Prešeren minden bizonnyal Goethe-nek és Schiller-nek is szorgos olvasója volt, nem azért panasolja az ideálok szétfoslását, amiért a *Görögország istenei* költője. Elveszett nemzedékről volna szó, amely a század betegségeit, rossz érzését kénytelen elviselni? A napóleoni háborúk túntével a bezáruló cselekvési körök jobb sorsra érdemes ágenseinek pályáját járná be? Nem hiszem, hogy Prešeren művét az Alfred Musset-é mellé kellene helyezni. Az ő kilépési kísérlete eleve kockázatosabb volt, egy felkészületlen (olykor önelégült) társadalomból nemigen érkezhettek visszajelzések. Egy még jó darabig formálódó irodalom nem visszhangozta a költőnek a messzi távlatokba mutató kezdeményezéseit. S miközben ráértett a kor „uralkodó” eszméire, föllelvén a műfaji-tónusbeli differenciálás, teremtés módjait, az 1840-es években már azok a társak sem követhették, akikkel az 1830-as években együtt gondolkodhatott. A remény nem derenghetett újra, s nem az a szorongás nyomaszthatta, mint annak előtte (legfeljebb a cenzúra maradt hű önmagához). A

nagy polémiák kora is lejárt, viszont az összegzés, a kiteljesítés nem történhetett meg. A verseskötet létrehozása heroikus teljesítménynek bizonyult, a költészettervezés oly értelemben lett sikeres, ahogy az elődöt, Valentin Vodnikot megidézõ vers hirdeti: „Tak pevec se trudi, / samoten živi, / se u slavi, ko zgrudi / ga smrt, preradi. („Küzd földi magányán, / költõ szíve így; / diccsel, ha halálán, / újjászületik!” – Tandori Dezsõ ford.)

JEGYZETEK

1. *Anastasius Grün's gesammelte Werke I.*, szerk. Ludwig August Frankl, Berlin, 1877, 170. (Nachruf an Preschern, 1849.)
2. Matija Gollmayr (Gollmayer) Matija Čophoz intézett levelét idézi Marija Vera Claricini, *Cankars Wien – ein Ausschnitt der Stadt = Wien als Magnet? Schriftsteller aus Ost-, Ostmittel- und Südosteuropa*, szerk. Gertraud Marinelli-König – Nina Popova, Wien, 1996, 397. Eszerint Prešeren az antik auktorokon kívül többek közt Boccacciót is olvastatta, nem járt naponta misére, sosem gyónt, túl kevészer forgatta az imakönyvet.
3. Késõbbi esemény: Grün Auersperg grófként a krajnai tartományi gyűlésen fellépett a szlovén oktatási nyelvként való bevezetése ellen. 1850-ben megjelentette *Volkslieder aus Krain* címmel fordításgyűjteményét. Ifjúkorában még így verselt *Illyria* című ódájában: „Sei mir gegrüsst, Land meiner schönsten Träume, / Land, das mir Leben, Lied und Liebe gab, / Das liebend nährte meines Lenzes Keime, / Wie meine Wiege, sei du auch mein Grab.” – „Légy üdvöz, legszebb álmaid hazája, / Te, ki éltet, dalt s szerelmet adál, / Tavaszbimbaim szerelmed táplálta, / Te légy sirom is, mint bölcsõm valál.” *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képbén*, Karinthia és Krajna, Budapest, 1891. (Hasonmás-kiadás, Budapest, 2012.)
4. France Prešeren, *Poezije in pisma, uredil Anton Slodnjak*. Ljubljana, 1964.
5. Több írásomban kíséreltem meg fölvázolni a két-/többnyelvűség tipológiáját. Összefoglalólag: *Kétnyelvűség, többkultúráltság Kelet-Közép-Európa irodalmaiban = „Gagyog s ragyog”*. *Magyar irodalom kelet-közép-európai kontextusban*, főszerk. Kelemen Zoltán, szerk. Kollár Árpád, Kovács Flóra, Szeged, 2012, 21–34, *Mehrsprachigkeit und Kulturbeziehungen in Ostmitteleuropa des 18. und 19. Jahrhunderts*, Ungarn-Jahrbuch, 1996, 97–108.
6. Poezije doktorja Franceta Prešerna in dodatek njegovih drugih pesnitev ter prevodov in prireditev ljudskih pesmi, zbral in uredil Anton Slodnjak. Ljubljana 1996, 20. („Kdo zna / noč temno razjasnit' ki tare duha // Kdo ve / kragulja odgnati, ki kljuje srce / od zore do mraka, od mraka do dna!”)
7. 1809-es keltezésű az *Ilirija oživljena* című vers, mely a szláv irodalmakban lelhető „ébredés” toposzt bontja ki. Vodnik verseivel később Andrej Smole foglalkozott.
8. A legtöbb információ M. Čop hiányosan ránk maradt levelezéséből olvasható ki. *Pisma Matija Čopa*. 1. knj. Uredil Anton Slodnjak, uvod in opombe napisal Janko Kos. 2. knj. Uredil Anton Slodnjak. Ljubljana, 1986.
9. *Poet tvoj nov Slovincem venec vije* (Sonetni venec, 1. szonett), a 6. sz. jegyzetben, *i. m.*, 72, 79.
10. „Dass fremd das Vaterland ist seinen Söhnen, / Dass sie sich scheu'n Slowenen sich zu nennen.” *Dem Andenken des Matthias Čop*, *Uo.*, 160.
11. *Uo.*, 13–14.
12. *Literarische Polyphonie. Übersetzung und Mehrsprachigkeit in der Literatur*, szerk. Johann Strutz – Peter V. Zima, Tübingen, 1996. Brigitte Busch, *Mehrsprachigkeit*, Wien, 2013.
13. A szlovák irodalomtudomány terminusai: dvoj/viacdomovost'. Dionýz Ďurišin, *Čo je svetová literatúra*, Bratislava, 1992, 124.
14. *Dekelzam – An die Mädchen* (két hasámban, párhuzamosan tördelve), *Illyrisches Blatt zum Nutzen und Vergnügen* 1827, 7. sz, január 12.
15. A Prešeren-elégiát Petõfi Sándor *Itt benn vagyok a férfikor nyarában* című versével veti egybe Jože Pogačnik, *France Prešeren és Petõfi Sándor = Délszláv-magyar kapcsolatok*, szerk. Szeli István, Újvidék, 1982, I, 136–151.
16. Vö. a 14. sz. jegyzetben, *i. m.*

17. August Wilhelm Schlegel, *Blumensträuße italienischer, spanischer und portugiesischer Poesie*, szerk. Karl Georg Wendrin, Berlin, 1917. Uő., *Geschichte der romantischen Literatur*, szerk. Edgar Löhrer, Stuttgart, 1965.

18. Prešeren életrajzi adatait jórészt az alábbi könyvekből vettem át: Niko Košir, *France Prešeren*, Ljubljana, 1977. Anton Slodnjak, *Prešernovo življenje*, Ljubljana, 1964.

19. Jože Toporišič, *Kopitar – Prešeren – Čop = Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Zbornik Obdobja 2*, szerk. Boris Paternu, Ljubljana, 1981, 389–408. Uő.: *Prešernov pesniški jezik in knjižna norma v Kerstu per Savici = Romantična pesnitev. Ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna. Mednarodnij simpozij Obdobja – Metoda in surst*, szerk. Marko Juvan, Ljubljana, 2000, 223–239. Jože Pogačnik, *Jernej Kopitar*, Ljubljana, 1977. (Znameniti Slovenci)

20. Zois sokirányú érdeklődése, mecénáskodása kiolvasható levelezéséből. *Zoisova korespondanca 1808-1809*, szerk. France Kidrič, Ljubljana, 1839.

21. Jó példa Leopold Kordeš (Kordeš, 1808–1879): 1838-tól szerkeszti a *Carniolian*, 1845–1849 közt a *Laibacher Zeitungot*, melynek melléklapja az *Illyrisches Blatt*. Egyként nyitott az osztrák biedermeier költők és a szlovén néprajz meg művelődéstörténet felé. A Habsburg Birodalom népei történeti mondáinak ad teret a Joseph von Hormayr és Alois von Mednyánszky szerkesztette *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*. I. M. Schuditz *Emona's Gründung* című kéténekes, hexameteres kiseposza (1826, 21–227) elbeszéli Iasón útját a Pontustól az Isteren át a Száváig, innen jut el a mai Ljubljana térségéig, hogy megalapítsa a várost.

22. Prešeren idevonatkozó epigrammái és „irodalmi” tréfái mellett Čop levelezésére hivatkozom, mint amely krónikáját adja a Kopitarral folytatott vitának. Pogačniknak német nyelvű monográfiája (*Bartholomaeus Kopitar*, München, 1978.) a rehabilitálás lendületében a tudós vitathatatlan érdemeit méltatja. Az én álláspontom kissé eltér ettől.

23. A nyelvvaltozatok közötti választás dilemmája mindenütt megosztotta a „nemzeti ébredés”, a „nyelvújítás” képviselőit. A régió nyelvújításának tipológiájáról: Richard Pražák, *Typologická charakteristika českého a slovenského neologického hnutí ve srovnání s vývojem u Maďarů a Rumunů = Československé přednášky pro VII. mezinárodní kongres slavistů* (Vasšava, 1973) Praha, 1973, 94–105. Uő., *Typologische Charakteristiken der tschechischen und slowakischen neologischen Bewegung im Vergleich zu der Entwicklung bei den Magyaren und Rumänen*. Letopis Instytuta za serbski ludospit, Rjad B, c. 31/1. Budysin, 1984, 83–103.

24. Marijan Dović, „Český Prešeren”: *Slovinská recepcie Máchova kultu*. *Slavica litteraria*, X/17, 2014, 163–173. Marko Juvan, *Kritika a překlad jako prostor pro meziliterárnosti. Čop, Čelekovský a Prešeren*, Uo., 175–185.

25. Nikola Stančić, *Die Idee der Slawischen Wechselseitigkeit von Ján Kollár und ihre kroatische Rezeption = Ján Kollár a slovenská vzájemnost'. Genéza nacionalizmu v strednej Europe*, szerk. Tatiana Ivantýšinová, Bratislava, 2006, 174–185.

26. Branko Drechsel nyomán Marija Mitrović, *Geschichte der Slowenischen Literatur*, ford. Katja Sturm-Schnabel, Klagenfurt/Celovec – Ljubljana/Laibach – Wien/Dunaj, 2001, 168.

27. *Poezije Doktorja Franceta Preserna*, Ljubljana, 1847.

28. A 17. sz. jegyzetben, *i. m.*, Friedrich Schlegel, *Wissenschaft der europäischen Literatur. Vorlesungen, Aufsätze und Fragmente aus der Zeit von 1795–1804*, szerk. Ernst Behler, München – Paderborn – Wien, 1958, 145–146. (Kritische Friedrich-Schlegel-Ausgabe, elfter Bd, zweite Abteilung, Schriften aus den Nachlass.)

29. Az intézetről, valamint az intézetvezetőről képet közöl, Gollmayer levelét kivonatolja Slodnjak: a 18. sz. jegyzetben, *i. m.*, 19–21.

30. A 36. sz. jegyzetben, *i. m.*, 146.

31. Itt jegyzem meg, hogy a modern epigramma teóriáját G. E. Lessing alapozta meg, ez vált – némi módosítással – a német klasszika műfaji gyakorlatává, hogy azzal jórészt párhuzamosan a koraromantika kialakítsa az irodalmi polémia verses műfajait. E téren is kezdeményező Prešeren.

32. A 6. sz. jegyzetben, *i. m.*, 148–150.

33. Zoilus amphipolisi nyelvész, makedóniai Fülöp korában élt, híressé lett túl éles kritikáiról, melyekkel Homéroszt és Platónt illette.

34. Vö. tőlem: *Die Rezeption der Königinbofer Handschrift im 19. Jahrhundert in Ungarn*, *Studia Slavica Ac. Sc. Hung.*, 1968, 141–156.

35. Paul Joseph Schaffarik, *Geschichte der südslawischen Literatur. Aus dem handschriftlichen Nachlasse*, szerk. Josef Jireček, 1. Slowenisches und glagolitisches Schrifttum, Prag, 1864.

36. Ennek népköltési eredetéről, fölbukkanásáról a Prešeren által forgatott barokk hon- és népismereti könyvben (Johann Weichard Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krain*, 1689) olvasott, miként verses elbeszélésének tárgyára is itt lelt. Az *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben* a 3. sz. jegyzetben hivatkozva.

37. Elsősorban a 28. sz. jegyzetben, *i. m.*, részletezőbb elemzésre másutt keríték sort.

38. A Matija Čop emlékének szentelt szonett műfaji „szinten” idézi meg a művelt barátot, de a verses elbeszélés szereplőire utalás révén a barátságban és a létfelfogásban megvalósuló közös irodalmiságra is utal.

39. Grün szlovén népköltészet-fordításai előszavában (1849 késő ősziére datálva) Korytkora és Stanko Vrazra hivatkozik: *Volkslieder aus Krain*. Az összegyűjtött műveknek ez az 5. kötete. Vö. az 1. sz. jegyzetben, *i. m.*

40. Prosper Mérimée, *La Guzla ou choix de poésies Illyriques*, 1827, „főhőse” Hyacinthe Maglanovich. A misztifikáció teljes sikerrel járt, beleillik az Osszián- és Chatterton-divattal kezdődő áramlatba. Mérimée 1840-ben leplezte le megtévesztő játékát. Pavle Sekeruš, *Les Slaves du Sud dans le miroir français (1800–1850)*, Beograd, 2002.

41. A 6. sz. jegyzetben, *i. m.*, 176. Prešeren szükségesnek érzi annak hangsúlyozását, hogy másik Mickiewicz-átültetésében az eredeti versmértékhez ragaszkodott, ezzel a becsült lengyel költő mellé lép.

42. A vándor a Mickiewicz- és a Prešeren-költészetnek egyként fontos szereplője, a romantika nyughatatlan hőséneke létélményét a „helyét-sehol-sem-lelés” élménye határozza meg.

43. *Grabschrift für Emil Korytko*, a 6. sz. jegyzetben, *i. m.*, 166.

44. Nemcsak a vizuális élmény versre fordítása látszik fontosnak, hanem a nagyvilági és a személyes ellentétének rímbe foglalása (Svájci magas hegyei s a szív), továbbá a fonikus megfeleltetések is (sreče–srcé). A 6. sz. jegyzetben, *i. m.*, 16.

45. Olvasható az 1847-es kötet címlapján. Vö. Slodnjak, a 18. sz. jegyzetben, *i. m.*, 283.

46. Prešeren gyászjelentése uo., 293., a ljubljanoi Slovensko društvo slavni pesnikként (hírneves költőként) említi Prešeren urat, jogi doktort, kranji ügyvédet.

KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN

Bahtyin és a költészet

Azzal, hogy kizárta a lírai műfajokat a dialogikus nyelv univerzumából, Mihail Bahtyin jó ideje komoly kihívások elé állítja azon értelmezőit, akik arra tesznek kísérletet, hogy az olyan bahtyini fogalmakat, mint a soknyelvűség vagy a polifónia a modern költészetéről nyújtott szövegelemzésekben is alkalmazzák. Ennek megfelelően a Bahtyin-irodalomban rendkívül tág az olyan, sokszor igencsak eltérő kiindulású javaslatoknak a köre, amelyek az elmélet eme feltételezett hiányosságát igyekeztek különféle összefüggésekben orvosolni. A leggyakrabban megfigyelhető stratégia arra vállalkozik, hogy kimutassa a dialogikus jegyek jelenlétét a klaszszikus vagy modern költészetben,¹ rávilágítva pl. a lírai én dialogikus konstitúciójára, a lírai hang és a hős egybeesésének lehetetlenségére, a lírai megnyilatkozások (legalábbis implicit értelemben) aposztrofikus struktúrájára és hasonlókra – vagyis, olyan érvek kidolgozására, amelyek egyfelől valóban visszakövethetők